

Pro domo: Szatmár, Kolozsvár

Kovács András Ferencsel Mészáros Márton beszélget

Olyan szituációban vagyunk, amit generációk óta nem élünk át: a pandémia és a vele járó kulturális sokk hogyan érintett téged?

Roppant érdekes, olykor épp reménykedő közhelyek is elhangzottak ezzel a feltevéssel kapcsolatban, hogy a világjárványban, a vészhelyzeti és a kijárási tilalomban, az önkéntes bezártságban is valahogy mindinkább megjavulunk majd, külön-külön, és egyre jobbak leszünk majd, hogy végre bőven lesz időnk egymásra, a drága családra, egymásra és a szociálisan mélyebb empátiára is, az elfeledett, megszenvedett, szép szolidaritásra, és a szűkebb környezetünkben is még többféle

kultúrára, olvasásra, írásra, szóval, akár művészeti kreativitásokra és szellemi megnyilatkozásokra is, ha még lehet.

No, de teljesen új, más kihívásokat jelent ez a vészesen elviselt, agyonmosott hacuka, ez a vezérelten is elhuzamosodó, roppantul és szorongatón valós vírushelyzet, mondjuk, a megfáradt, gyakorló szülők, családok és tanárok, vagy az online még dolgozni képes munkavállalók részére is. A szépírók, a boldog és boldogtalan magánművészek és képzőművészek kétségtelenül így is dolgozhatnak, ha akarnak, ha tudnak, és hozzá éppen kellő kedvük is maradt. Megélhetésük, persze, nekik se nagyon lesz. Ám a kollektív művészetekben, a részben függő s független, alternatív társulatoknál és az amúgy is kiszolgáltatott színházaknál, csóró színészeknél, sőt rendezőknél, énekeseknél, zenészeknél és szimfonikus zenekaroknál ez sokkal nehezebb már, jóval problematikusabb. És hát a tér, a nézőtér üres még. De az emberiségnek a pénzéhes és totálisan mohók által, hatalmi s gazdasági göggel a puszta földig alázott része, a most is vesztés rétegek, a lenyomorodottak, tétova tudatlanok, szegények, elnyomottak és a kontinentálisan is különféle, régebbi és vadiúj rezsimekben tengődők mindezt bizonyára nagyon másként élték és halták meg. Szinte számadatként, adalékként, anonimitásban és kollaterálisan.

Másrészt: a helyileg és globálisan bebetonozódó birodalmaknak, az egyre autoriterebb, korruptabb rendszereknek épp egy ilyen kaotikus, pandémikus vészhelyzet is kiváló hintáztatási és „status quo”-ra játszó lehetőségeket kreált. A kultúrának talán egyáltalán nem.

Nem is tudom, miért beszélgetünk mi itt épp a világról, az emberi kultúráról. Az, egyrészt nyilvánvalóan, sok mindenre nyitottan sokféle, sokszínű lehetne. Másrészt pedig a kultúraellenes tahóság, a korlátot és korláttalan hatalmak által a kultúra, a humán tudományokkal egyetemben, csak renitens nyafogásnak, fölösleges fényűzésnek, afféle értelmiségi agyalmánynak, feszt lázadékonny és hiábavaló huncutságnak van csak tekintve, deklarálva rég, de degradálva pláne, talán már hosszú évtizedek óta.

Nem hiszem azt, hogy egy ilyen helyzettől a vergődő, lepusztított, szétrabolt világ és az emberiség maga jobb lesz. Mégsem lesz jobb. A világ sem, a sürgő emberiség sem. Kicsit talán más, de majd ugyanolyan lesz, aztán a tömeges amnéziában megint csak elfelejti ezt az apokaliptikus döbbenetét is. Meglehet, ezt még kissé szkeptikusan látom. Az illúziók talán csak azért vannak, ha vannak még, hogy folyton elveszítsük őket. Ugyanakkor valóban, aki mostanság a családjával lehet, annak tényleg jobb is lehet.

Nem tagadom, a kijárási tilalom alatt esetleg valamivel többet lehetett olvasni. De hát a bevett szokások is másként alakultak. Én, mondjuk, hogy itthon, a marosvásárhelyi lakásomban élek, a Somostető alatt, a Kosárdombon, a Kornisa sétányon. Az, hogy most én éppen egyedül kell legyek, így labirintikusan, egy magányos könyvtár legközepe vagy egy ilyen, képekkel és rengeteg könyvvel szinte fölöslegesen telerakott otthon közepén, ahhoz én túlon túl hozzászoktam az utóbbi években. Ezért a bezártság voltaképpen semmi újat nem hozott nekem. És az alkotói munkamoráлом sem dögleszthette le, mert nem nagyon volt. Nagyon is nem. Nagyon ritkán, vagy akár egyáltalán semmit sem írok 2017 májusától.

Jó volt viszont olvasni, sőt újólá olvasni már régebről ismert dolgokat: Kavafiszt, Dickinsont, Whitmant, Plath-ot, Ezra Poundot, Ginsberget és a beat-korszak költőit is, és Robert Powellt, és az angolokat, Eliotot, Audent és Dylan Thomast, s Arthur Rimbaud-t sokat, és főképpen Camus-t, belőle is sokat, aztán Fenyő Miksa memoárját, Szép Ernőt, s mindig Füst Milánt, de még Juhász Gyulát is, Jékelyt és Weörest is, ahogy bevett szokásom, meg Balla Zsófia, Markó Béla és Cselényi Béla

könyveit, aztán Kardos G. Györgyöt és Spirót, Esterházyt és Parti Nagy Lajos „félszépeit”. De azt a túl dús, vizuális kínálatot, amit a karantén idején a Facebook, az internet biztosított, ki sem tudtam használni teljesen. Azt hiszem, vagy három színházi előadást néztem meg, néhány koncertet, operát. De minden nap sok verset olvasok, mert különben szétrobbanna a fejem. Minden nap hallgatok zenét, mert különben szétrobbanna a fejem.

Szerinted a költészetnek van feladata az általad jelzett társadalmi problémák tematizálásában?

A költészetnek ilyen kimondottan útmutatásszerű feladata nemigen volt. A közéletiség és a politikum jelenléte mégis, és részben az ókori példák nyomán is, a középkor világibb költészetében mutatkozott meg, vált igazán érezhetővé. Feladatként talán csak később tételeződött, inkább a romantika egyik, olykor eltúlzott beidegződése lett. Az, hogy a költészet esetleg milyen álláspontot is képvisel, az mindig a szabadság függvénye, az mindig az adott tehetség függvénye, a nyelvvel való bánásmód függvénye. Az ember persze írhat közéleti és politikai rezonanciájú verseket is, ilyesfélét eléggé gyakran én magam is, még ama hírhedt 2010 előtt is műveltem, egészen a kezdetektől, a nyolcvanas évektől ezidáig. Számomra ez vállalt, természetes módja volt egyfajta

lírai megnyilatkozásnak. A költészetnek ezt a szegmensét is jól megbírja, mondjuk, még a világköltészet is, nemhogy a magyar.

Meg aztán azért én eléggé más vidékekről jöttem, ha jöttem egyáltalán. Legalább annyira volnék erdélyi és partiumi, vagyis sorsszerűen romániai magyar író, kisebbségi ember, mint magyar költő. Különbözik az ember és a költészet mintha egyre kisebbségibben volna mindenütt. Viszont költőnek, pláne erdélyi magyar költőnek nemigen szoktam nevezni, sem tekinteni magam. Arra hamar rájöttem, hogy ha azt mondják, „erdélyi magyar költő”, az sokak számára szinte mitikusnak hat, habár banális, snassz, beszűkítő, enyhén kizárós és elég lerázós dolognak tűnik. És kérdeném: akkor vannak baranyai, somogyországi vagy vazs megyei magyar költők is? Mit is tegyünk a debreceni, pécsi, szekszárdi vagy szegedi poétákkal? Hát a szabadkaiak? Vagy a budaiak? A pestiek? Sajnos én szimplán vagy duplán is, csak egyszerűen egy „magyar költő” volnék, ha lehetnék. Miközben ezzel az erdélyezéssel és erdélyiséggel vice versa vissza is volt, és van még élve rendesen.

Na de akkor a székely költők kicsodák? És én székely író voltam-e addig, amíg Székelykeresztúron írtam és éltem? Nagyon szomorúakat gondolok olykor, tegyük fel, a sokat túrt nemzetéről, a nemzeti irodalomról meg a különféle, de nemzeti alaptantervekről is. Nem szoktam én ezt így, furtonfurt és koptatásilag használgatni, de a „nemzet”, az is csak egy szófia szó. Jelent is néha bizonyos fennkölt dolgokat, nyilvánvalóan, de hajdanlag a „szekernye” is jelenthetett még valamit. Tudod, a költészet valóságában az a jó, ha rengeteg a szó, ha a nyelv gazdagon mozog az árnyalatokban is, ha végül is úgy meg van írva a vers, hogy sokféleképpen hallható, hangzó és sokrétűn elképzelhető legyen.

Nagyon gyakran hangsúlyozod, hogy a költészeted, az mégiscsak a nyelv köré szerveződik, én is, amikor olvaslak, nagyjából ezt látom, hogy minden szöveged nyelvi problémákból indul ki. De furcsa módon mégiscsak a költészet az, ahol ezek a traumák nyomot tudnak hagyni. Nem biztos, hogy ez a feldolgozás egyetlen eszköze, de mégiscsak a költői nyelv az, ahol ezek a valódi világban létező traumák a leghitelesebben nyomot tudnak hagyni.

Kétségtelenül így is lehet. De túl a kollektív, társadalmi traumákon a személyes és személytelenedő traumák valahogy másként, rejtettebben hagynak nyomot az irodalmi szövegekben, és hát a nyelv is, a versek nyelve is a valódi világ egy kissé megemelt, valóságosabb része, mi magunk darabja. A költészetnek külön formázási módjai vannak, és külön, öntörvényű, valódi világi világai vannak, azaz lehetnek.

Talán ezért is, továbbra is minden verset vállalok, amit valaha leírtam. Még az egészen rosszakat, a gyengébb rögtönzéseket is. Pontosan azért, mert nehezebb időkben is, konokul úgy igyekeztem élni, hogy véletlenül se írjak le olyan verset, ami számomra akkor sem, később sem, sosem lesz vállalható. Ne írjak hamis zsoldban hazugul, ne írjak hatalmi megrendelésre, sem kincstári kegyekért hízelegve. A sokak által kárhóztatott, váteszi, profetikus, vizionárius Ady Endre hanghordozása és közéleti szerepvállalása mellett, bizonyára a kezdetektől, rám legalább annyira hathatott Babits és József Attila hangja is. De minden, ami magyar költészet, mind, Balassitól Csokonaiig, Weöresig, és így tovább a kortársakig is.

Csak hagyni kell, hogy hassanak. Egy ideig még. Csak hagyni kell, majd szinte elfeledni. Ha verset írhatok, félni sincs mitől. Minden hatás megismerés is. Mert akaratlanul is mindig a magyar költészet egésze, a költői nyelvek hagyományai, a használt nyelv színes, teljes mozgása hat rád gazdagon, felszabadítón. A történelmi traumákról, tegyük föl most, hogy nem sokat tudok, bár túl sok volt belőlük itt e tájon is, követték egymást gögös, elvakult menetben téveszmék, bűnök

folyományai, szégyentelen tragédiákba torkolók. A felgyúlt traumákat nem hangoztatni, harsogni, fölhörögni kell, hanem feldolgozni kellene inkább, értelemmel is kibeszélni végre, hogy élni lehessen a földön, amelybe születünk. Különbent azt hallottam, hogy a világra születés maga is traumatikus.

Hogy ezt egy kicsit kontextusba helyezzük, mesélnél néhány szót a családi háttéről?

Szatmárnémetiben születtem, a családból kimondottan senki nem volt szatmári, csak én, aki az Állami Magyar Színház miatt születtem ott. Édesapám, Kovács Ferenc rendező, dramaturg, irodalmi titkár, édesanyám, Elekes Emma, a színésznő volt. Mára legenda, hogy Harag Györggyel, a rendezővel, egy egész végzős osztály ment el Kolozsvárról Nagybányára színházat alapítani 1953-ban, aztán '56 őszétől már Szatmáron voltak, mert volt ott egy külön, régi, éppen üresen álló, szabad színházépület. Gyönyörű konstrukció, az egyik legszebb, nagyon emberszabású színház, talán egész Romániában, nem csak a hajdani Partiumban. Hát ezért születtem éppen ott, szatmárinak. Édesapám, lévén marosmenti, marossárpataki származású, édesanyám pedig eleve kolozsvári születésű, bár főleg bözödi, székelyföldi, udvarhelyszéki, unitárius felmenőkkel.

Egyet rögtön belekérdeznék: tényleg gátör volt a nagyapád, ahogy az egyik versedben (Árdeli szép tánc) szerepel?

Apai nagyapám sok minden volt. Apám gyerekkorában éppen gátör is, aztán és közben volt ő tutajos a Maroson, uradalmi mindenese, de főleg fogatos a sáromberki Teleki grófnál, később falusi kocsmáros is Marossárpatakon, nyugdíjig meg raktáros a marosvásárhelyi cukorgyárban. Mindennel megpróbálkozott, csak éppen téesztag nem volt, mert az nem akart lenni. Ő volt egyenes ágon az ötödik Kovács Ferenc a családban, a hatodik édesapám lett, én a hetedik vagyok, de már Kovács András Ferenc lettem, így van a születésimben is, tehát mégsem én, hanem a szüleim találták ki nekem ezt a nevet. De a hetvenes évek vége felé már KAF-ként szignóztam a dadaista és szürrealista dolgaimat.

A szatmári miliő, amelyben felnőttem, nem volt igazán ingerszegény környezet, főleg a családi vonzatok, a meglakott lakások miatt. Volt „szülőházam” is, a színházzal szemben, a hajdani Victoria Szállodában, és aztán volt több otthonom is, de már nincs. És nagyon fontos otthon volt az a nagy, gazdag, szülői könyvtár és maga a varázslatos színház, ahová én gyerekként is be-belógtam, mert a szüleim nem mindig szerettek oda bevinni vagy hosszabb ideig ott tartani engem. Amikor már nagyobb lettem, azért már szabadabban bemehettem. Viszont érdekes módon, kábé ötéves koromtól emlékszem az előadások java részére, sőt második és harmadikos koromban el is meséltem őket a tanítónénimnek és az osztálytársaimnak – csodálatos tanítónőm volt, Bacsinzky Györgyinek hívták –, de egy órát is el lehetett azzal lébecolni, hogy közösen eljátszottuk apám Anouilh-rendezését, a *Becket avagy Isten becsületét*. Eléggé tudtam, többször is láttam, hát kiosztottam a szerepeket, és akkor nyilvánvalóan én voltam Becket Tamás, akit a szatmári előadásban az óriási Csiky András játszott, persze én mindig a tragikusabb, az elbukó hősök szerepkörét szerettem. Mindenre nyitott, modern, megújulásra képes, ifjonti és országos szinten is kiválóan jegyzett, magas színvonalú társulat volt az a szatmári. Nagyon nagy és ragaszkodó, színházfüggő közönséggel.

És Szatmárnémeti maga is „nagyon város” volt akkoriban még. Érdeklődő, nyitott, tulajdonképpen olyan természetesen liberális érzületű polgár város volt, komoly és művészetekre is fogékony

iparosréteggel. Mindene megvolt még annak a kis nagyvárosnak. Azért is szerettem, mert igazán nem ragadtak bele a kisebbségben obligát, heroizáló emlékezet csapdáiba, mint másutt, hogy egyfolytában és melldöngetve csak a historikus, helyi hagyományokat őrzik: ott a helyi hagyomány maga az élhető jelen volt, a hagyomány a szabadság és a nyitottság szelleme volt. Kulturáltak tudtak, akartak és mertek lenni még. Ilyen lehetett Szatmárnémeti, gondolom. Nem tudhatom, hogy most milyen, nem élek ott, csak jobb meg rosszabb híreket tudok.

Minden elég rég volt... Óvodába az Árpád utcába, elemibe két Rákóczi utcai iskolába is jártam. Hatodiktól mentem át az egykori Kölcsey Gimnázium, azaz a volt református kollégium épületébe, mert akkor alakult meg benne a Magyar Líceum. Körülbelül öt évig létezett csak ezen a néven, 1978-ban érettségiztem, akkorra már 5-ös számú Ipari Líceum lett belőle. Különben Szilágyi Domokos is, de hát Láng Zsolt barátom is ott végzett, előttem, aztán Jakabffy Tamás, Jánk Károly és Papp Sándor Zsigmond, már utánam. Szerettem iskolába járni, nagyon sokféle tanárom, kiváló francia- és magyartanáraim voltak. De keményebb matematika-fizika és emlékezetes természettudományi katedra működött ott, engem azért is érdekelt inkább a biológia, állattan és növénytan meg a földrajz, még az asztronómia, asztrofizika is. És persze a történelem, és nyilván a művészettörténet, festészet, rajz, zene, ének. Na, szóval engem minden eléggé lázasan érdekelt. Nagyon jó volt tanulni, tudni a Kölcseyben, s aztán tovább is. Nagyon szerettem Szatmárnémetit. Ma is szeretem. Távolról.

Nem is jársz arra?

Néha, ha hív a színház. Fellépni saját esten, a versműsorommal. De akkor is nehezen indulok, szorongva megyek oda vissza. Főleg azért nem nagyon járok arra, mert a szüleim 2002-ben eljöttek onnan, hozzám közel, Vásárhelyre költöztek. És azóta ahányszor mégis oda kellenek mennem, égő szemekkel, elszorult torkomban egy gombóccal járkálok, reszketek, csak nézelődöm, lézengek a szülővárosomban. Teljesen más, roppant felfokozott, érzelmős idegállapotba hoz a város, mert hosszan s boldogan éltem ott, mert voltaképpen végiglaktam őt. És volt hova még hazamenni, de benne már mindigre csak vendég vagyok.

Habár ott három helyen is laktunk, s én még külön, gyerekként gyakran laktam másoknál is, a Steinberger és a Rácz keresztszüleimnél, Csorvásiéknál és Barabáséknál, baráti családoknál, áldott pesztráknál és imádott pótanyáknál. Mert sokszor színházi turné volt, kiszállás volt vagy sűrűbb próbaidőszak, és ha éppen Elekes nagymamám sem jöhetett vigyázni reám, és nem volt bébiszitter, duena, sem szolgálólány, bár a hatvanas években a szatmári színészeknél is rendszerint akadtak még, főleg a Székelyföldről jöttek, általában Csíkszentdomokosról, Gyergyóból, Parajdról, Sófalváról, néha meg a környező szatmári falvakból is. Arcukra is, nevükre is emlékezem, szerettem őket is.

De ha mégis másoknál kellett laknom, az se volt sosem száműzetés nekem. Talán szomorkás, bár sokat segíthet is egy kicsiny emberen, hogy hirtelen napokra vagy egy-két hétre bekerül egy-egy másik családba, környezetbe, hiszen ők a szülők jó ismerősei így is, úgy is. És alkalmazkodni is kell, dumálni is, játszani, élni is kell. Most azt hiszem, hogy részben így találtam meg magam. Mert mosti lényegemhez talán az is még hozzátartozik, hogy sokfelé elvittek, elvetődtem, olykor falukra is voltam kiadva, megőrzőben, persze nem úgy, mint József Attila! Így érdekesebb, tán színesebb lett a gyerekkor, miközben folyton megmaradt, elérhetőbb lett hármás, családi létünk, otthonunk s közös lakásunk meghittsége is.

Tizenharmadik évemig, szinte az irgalmasrendi Zárdával szemközt, a Vörösmarty utca sarkán, a Kazinczy utca (Str. Ștefan cel Mare) 22-ben, azután a Sugárút folytatásában, épp az árnyas Árpád utca sarkán, az Attila úton (Calea Traian 2.) laktunk. És a Kazinczy utcában, a tömbházban még belső udvar is volt, és öt színészcsalád, és öt színészgyerek, és sok szomszédgyerek, folyton színházat s filmeket, de mindent játszottunk mi ott, pincétől padlásig, még a meredek háztetőn is. Egymásnak itt-ott még, ha messze is, de megvagyunk.

És édesapám, aki még Kolozsváron, a Gaál Gábor-féle *Utunk*nál volt újságíró, szerkesztő, de közben egyetemi tanársegéd és könyvtáros is, ő voltaképpen magyar-francia szakos bölcsészből jött el színházcsináló embernek, viszont írói és egyéb barátai mindvégig megmaradtak, gyakran meglátogatták, nagyon sokan megfordultak minálunk. Hosszú és bizonyára hiányos, hűtlen a névsor, mégis néhányat mondanék – Szász János, Majtényi Erik, Páskándi Géza, Panek Zoltán, Kányádi Sándor, Szilágyi Domokosék, Hervay Gizella, a filmes Fischer Pista, Földes László és Földes Marica, Halász Anna, Kacsir Mária, Pál Árpád, Fodor Sándor, Bajor Andorék, Deák Tamás, Gáll Ernő, Szilágyi Júlia, Huszár Sándor, Bodor Pál, mindkét Gálfalvi, Zsolt és Gyurka is, még Székely János is, aztán Vári Attila, Horváth Andor, Szávai Géza, s még sokan mások, sokszor is, visszajáróban, mind messziről. Vagy közelebről: Gellért Sándor, a millenáris jelenség, a tempózó természetű, a mikolai finnugor, a költő. Pompázatos, színes beszédű, bajszos tanárember is volt, és micsoda hatalmas könyvtárat gyűjtött össze magának a közeli Mikolában!

Csak úgy kapásból ennyi. De képzőművészek, festők, szobrászok, díszlet- s jelmeztervezők, színikritikusok is jöttek, meg zeneszerzők, karmesterek, előadóművészek, még Kocsis Zoltán is betoppant egyszer apámhoz, a *Tartuffe* próbájára is beült, őt is apám barátja, Halmos György küldte

hozzánk. Aztán csak jöttek sorra ott, a társulatok, bőven színészek, rendezők, de mindenünnen, országosan színházi emberek, magyarok és románok is, főleg a bukaresti, híres Bulandra Színházból. Nagyon színes lakás és forgatag, világ és centrum volt az otthonunk. Szatmár szívében szabad kikötő. Később éreztem meg, részemről enyhe túlzással talán, hogy valami hasonlóról írhatott Borisz Paszternak is az ifjúkori emlékirataiban, de az még Szentpéterváron volt, én meg csak francia fordításban, már Kolozsváron olvashattam el.

Kolozsvár volt a másik városom, hosszan belaktam azt is. Csecsemőkoromtól már odavittek Elekes Józsefékhez, a nagyszüleimhez, a Jókai utca 2-be, a Fötéren, a Rhédey-palota második emeletén laktak. Az ötvenes években, s tán később is, kicsit még ott, mellettük volt az *Utunk* szerkesztősége is. Hát így ismerkedett meg édesanyámmal az édesapám. Én meg nagyon sokat voltam a nagyszüleimnél, még vézna kisgyerekként. Aztán már csak Irénkénél, anyai nagymamámnál és Béla bátyáméknál, az alsó Györgyfalvi Negyedben, később meg fönnebb, a Méhes utcában kamaszodtam és ifjodtam, és mindig kissé mindenütt. Sok volt az odahaza, sok volt az otthon, sokféle lakásban. Szatmáron is, Kolozsváron is, Marossárpatakon is, hisz majdnem sorban, minden évben ott is, a hosszú, szép, forró nyarakban is. És minden valahogyan titkos részemmé vált – úgyhogy valójában nem is tudnám igazán megfogalmazni. Csak így mesélgetek, helyrajzilag.

Az egyetemet már Kolozsváron végezted.

Akkoriban elég nehéz volt bejutni a kolozsvári bölcsészetre is, a Babeş-Bolyaira roppant kevés diákot vettek fel. Magyar szakra legalábbis, franciára pláne, én kétszer is felvételiztem, de végül mégis magyar-francia szakot végezhettem 1984-ben. Kolozsváron még élt a nagymamám, s megvolt még a rokonság is, rengeteg régi, gyermekkori, ismerős arc, egykori s új barátok is, vagy a szüleim barátai is, hát boldogan és nagyon otthonosan mozoghattam. Nem volt idegen hely, nagyszerű emberek éltek, adódtak ott is. Képzőművészek, bábszínészek, filozófusok, szerkesztők, tudós filológusok, színészek és táncművészek is.

Engem az egyetemen még a „reformkoros” Antal Árpád, a klasszika filológus Szabó György és a stílustörténész Szabó Zoltán is tanított, de általános nyelvészetre és etnológiára Péntek János is, és persze a szintén szatmári származású, jelenleg Szombathelyen élő Láng Gusztáv tanár úr is ott tanított még – a 19. század kései költészetére, de főleg Adyra, a „holnaposok”-ra, Babitsra és az egész *Nyugatra*, mintegy mellékesen Dsidáról diskuráltunk. És az, aki mindvégig nagyon sokat segített, akivel rengeteget beszélgettünk, az a csodálatos Cs. Gyimesi Éva volt. És ott volt még Rohonyi Zoltán, ki aztán később Pécsre távozott. Ő a magyar felvilágosodással és a kora romantikával foglalkozott, de ő vette át akkoriban a régi magyar irodalmat is. Roppant alapos, mindig felkészült, értelemmel való, egzicens és szigorú tanár volt, de voltaképpen visszahúzó, szemérmes, kisfiúsan szeretetre méltó, szimpatikus, fanyar humorú férfiember. Legalábbis ilyennek is láthattam én, amikor már valamennyire barátomként is tisztelhettem őt. Ráadásul Rohonyi valamikor még, sportszerűleg értve, jó vívó is volt.

Te is vívtál, András?

Én is vívtam négy vagy öt évet Szatmáron, a Csipler Sándor-féle híres vívóiskolában. Ott több országos és olimpiai bajnok is nevelődött, de belőlem nem lett nemzetközi vívószár, sem helybeli

bajnok, bár jó reflexekkel mostanig is megáldva volnék, akkoriban még egyszerre tudtam vívni jobbkézrel és balkézrel is, csakhogy túl eleven voltom ellenére, csak játszadozó, s eléggé lusta is voltam, mondta, szidott is a Mester, mivel öngyötrőn gyakorolgatni sem nagyon szerettem. De azt azért szeretném, hogyha a most hétéves Ábrahám fiam is megtanulna vívni majd.

Erről nem is kérdeztelek még soha, hogy te sportoltál-e, nehéz elképzelni.

Ajaj, most már számomra is nehéz. A családból, az anyai nagybátyámon kívül, senki se sportolt, csak én, ha kissé rapszodikusán is. Tornára csak jártam, persze focizgattam is, ha kellett, az udvari kishaverokkal vagy a suliban is, de pusztán lelkesedésből, és egyéb labdajátékok, korcsolyázás, sítáborok, sok úszás, nyári túrázás is volt, bicikli, futás satöbbi. Mozogtam én eléggé. Sajnos húszéves koromtól már cigarettázom, de azért sok mindent csináltam addig, s még azután is. Jól-rosszul, így-úgy, igyekeztem kicsikét mindent kipróbálni.

Ebben az egyetemi időszakban milyen szellemi közeg vett körül? Kikkel barátkoztál, kik inspiráltak?

Ha szellemesen válaszolhatok – volt ott elég közeg meg szellem is, voltak barátok, ismerősök is, diáktársak s művészlelkek sokan. Mondhatni, inspiratív és konspiratív, saját időkben éltünk, mindent megbeszéltünk, kalandoztunk, olvastunk mindent, suttogtunk is olykor, s röhögni tudtunk jó sokat, maradt elég kedvünk hozzá, pedig közben köröttünk már a csendben is, csak éppen visszafojtva dült, tombolt a diktatúr, de szellemiekben nem volt hiány, se néma népnymor. Így mondanám

ma, szójátékosan. Figyeltek minket, és mi is figyeltünk, vigyázni tudtunk még egymásra is, volt még baráti kör, sok jó társaság, volt még kultúrközösség és szellemi szolidaritás is. Számomra ez, és ilyen is, sőt, ezeknél több is volt Kolozsvár egyetemi éveim alatt. Nyitottságot is lehetett tanulni egy teljhatalmi bezárkózásban.

Volt mit tanulnom, és volt kiktől is. A *Korunk* és a gyermeklap, a *Napsugár* redakcióiba jártam szerkesztői gyakorlatra, egy darabig még az egyetemi diáklapot, az *Echinox* magyar oldalait is szerkesztettem – különben Keszthelyi Andris és Bretter Zoli rábeszelésére vállaltam végül el, nagy nehezen. És 1983-ig még működött a Gaál Gábor Irodalmi Kör is, akkor Cselényi Béla vezette még. Egyetemi éveim alatt mindvégig ott volt mellettem s velem Láng Zsolt barátom víg időkben, ő akkoriban már sokat és hatalmas füzetekbe írt, s ha kellett, számos kolozsvári költözőkódéseimben is segédkezett, de ő volt az, aki a Temesvárról éppen átutazó Visky Andrásnak is bemutatott egy kávézóban, a filológiai fakultás, a volt Marianum épülete mellett. Azzal srévizavé, a Horea út túloldalán laktak Kányádi Sándorék.

Volt sok barátom, bátyám, mentorom, például a *Kriterion*nál a drága jó Egyed Péter, aki az első, még 1983 novemberében megjelent verseskötetemet, a *Tengerész Henrik intelmeit* is szerkesztette. Ő mutatta be legelőször a verseimet Balla Zsófi-val együtt a G. G. Körön, Cselényi vezényletével. Aztán ott volt a régi *Utunk*nál a csodálatos Király Laci és Mózes Attila, K. Jakab Anti, Kenéz Feri, Szilágyi Pista és a bölcs Szabó Gyula. A *Korunk*nál meg Kántor Lajos, Gáll Ernő, Veress Zoltán és az én kolozsvári pótmamám, akitől nagyon sokat tanulhattam, aki mindvégig nagyon vigyázott rám, rengeteget beszélgettünk, könyveket kölcsönzött, munkákat is adott nekem, ő, a drága, a

kritikus, az esszéíró Szilágyi Júlia, aki a *Korunk* számára Sartre- és Barthes-esszéket is fordítottatott velem. Nagy köszönettel tartozom neki. A *Napsugár* vidám szerkesztőségében is sok pártfogóm, atyai mentorom volt, mégpedig a Sándorok: Kányádi és Fodorúr, meg Bálint Tibor, Soó Zöld Margit, az illusztrátor, és a jó Németi Rudi, aki több Rilke-tárgyú könyvet és Nemes Nagy Ágnes esszéköteteit adta kezembe.

Csak néhány arc, de máris rengeteg név, néhány emlék, pár pillanatnyi villanás egy szétbolyongott, foszlott rengetegből. Ezek csak olyan régi otthonosságok, s régi hiányok is immár, olyan nagyon rögzült dolgok. Nagyon szerettem ezt a kolozsvári periódusomat is. Persze közben azért, főleg nyaranta, rendszeresen és bőven elvetődtem már Marosvásárhelyre is, ottani barátaimhoz: Markó Bélákéhoz, Gálfalvi Gyurkáékhoz és Tompa Gáborékhoz, még az *Igaz Szó* akkori szerkesztőségébe is, Székely Jánost megvizitálni a lap versrovatánál. És később mindebből lett a *Látó* – akkor honnan sejthettem volna én? Nagyon szerettem volna Kolozsváron maradni, nyilván, lehetőleg az egyetemen. Akkoriban ez lehetetlen volt, képtelen álmom, teljesen kizárt. Tanárnak kellett menni. 1984 őszén, már szeptemberben így kerültem el Székelykeresztúrra.

Még mielőtt Székelykeresztúrra rátérünk: a régi magyar irodalmat kifejezetten Rohonyi hatására választottad vagy egyébként is volt érdeklődésed abba az irányba?

Az érdeklődésem már eleve megvolt, de nemcsak a régi magyar irodalom, hanem a 18. század és a Felvilágosodás irányában is. Akkoriban mindkettőt ő tanította, de a régi magyart nem Rohonyi hatására, nem miatta választottam végül is, hanem a középkor, a reneszánsz és a manierizmus, meg a barokk miatt is, Balassi Bálint és Rimay János költészetének szeretetéből. Belőlük, és részben a 16–17. századi magyar költészetből írtam negyedéven az államvizsga-dolgozatomat, Rohonyinál, ő volt a vezető tanárom. Közben az RMKT számos köteteit, az ITK idevágó tanulmányait és nyilván Klaniczay Tibort meg Arnold Hausert is olvastam, jegyzeteltem, és aztán, főleg és csak román fordításban Ernst Robert Curtius alapművét, Gustav René Hocke könyveit és olasz manierista traktátusokat is. A hosszú, elég szövevényes írásmű sikeresen elkészült, később nyomtatásban is megjelent a *Csipkéből tekert gúzs* című könyvemben, egy kicsit mindenféle régi versezettel, szövegekkel körítve. Olyan manierista produktum lett az egészből. Legalábbis én nagyon élveztem, amíg írhattam. Szépen meg is védtem, végeztem vele, nagyon meg is dicsérték, később hallottam, hogy a dolgozatocskám a kolozsvári bölcsészeten már bekerült a kötelező könyvészetbe is. De hát aztán kihelyeztek. Hat év Székelykeresztúr, aztán 1990 januárjától Marosvásárhely következett, az új, a *Látó* című szépirodalmi folyóiratban, a versrovatnál, ahol már több mint harminc éve dolgozom. De ezek már bonyolultabb, sokkal sűrűbb történeteknek tűnnek nekem. Külön, eléggé labirintikus könyvek, külön beszélgetések is lehetnének. Majd visszatérünk rájuk is egyszer, maradék időnkben. Mert meglehet, hogy eddig is már túl sokat, fárasztóan fecsegtem összevissza itt... S ha pim-pa-pim-pa-pim-pa-pam... Nekem is megbocsássatok.